

Myśl historiozoficzna
i filozofia społeczna
Jana Karola Kochanowskiego

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 2707

Grażyna Szumera

Myśl historiozoficzna
i filozofia społeczna
Jana Karola Kochanowskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2009

Redaktor serii: Filozofia
Andrzej Kiepas

Recenzent
Stanisław Borzym

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Wprowadzenie

W rozprawie prezentuję poglądy filozoficzno-społeczne Jana Karola Kochanowskiego. Dorobek Jana Karola Kochanowskiego należy do stosunkowo mało znanych. Poglądy tego myśliciela nie są i nigdy nie były powszechnie znane ani doceniane. Tylko dwie prace Kochanowskiego: *Tłum i jego przewodcy* (1906) oraz *Echa prawieku i błyskawice praw dziejowych na tle terażniejszości*¹ (1910), odbiły się szerokim echem zarówno w kraju, jak i za granicą. Kochanowski zdaje się dziś postacią zapomnianą. W gruncie rzeczy nie jest to nawet zapomnienie, albowiem nigdy nie był wśród polskich myślicieli popularny. W filozofii polskiej należy do autorów wzmiankowanych jedynie przez historyków dyscypliny, a zatem do myślicieli niemal zupełnie zapomnianych. Autorzy, którzy interesowali się poglądami J.K. Kochanowskiego, przyznają, że dostępne informacje biograficzne są „zarazem zbyt skąpe”². Dlatego w przedstawionej pracy starałam się przybliżyć postać J.K. Kochanowskiego. Jego poglądy zasługują na uwagę jako fakt historyczny, bez którego dzieje pol-

¹ Przychylnie uwagi odnośnie do tej pracy Kochanowskiego formułuje na przykład Stanisław Brzozowski, który pisze, „że o książce p. Kochanowskiego wszyscy ludzie pracujący poważnie w Polsce będą musieli dużo jeszcze pomyśleć i zapewne niejednokrotnie pisać o niej i mówić”. Por. S. Brzozowski: *Idee. Wstęp do filozofii dojrzałości dziejowej*. Kraków 1990, s. 549. *Echa prawieku i błyskawice praw dziejowych na tle terażniejszości* zostały przetłumaczone na niemiecki przez Ludwika Gumpłowicza, natomiast na włoski przełożył je Franco Savorgnan.

² J. Mikułowski-Pomorski: *Jan Karol Kochanowski-Korwin: psychologia tłum i narodu*. W: *Szkice z historii socjologii polskiej*. Red. K.Z. Sowa. Warszawa 1983, s. 207.

skiej filozofii i socjologii byłyby niekompletne. W polskim dorobku filozoficznym można natrafić tylko na marginalne bądź ogólne nawiązania do myśli J.K. Kochanowskiego. Jeśli nawet podejmowano próby analizy poglądów tego myśliciela, to sprowadzały się one do omówień fragmentarycznych³. Dotąd nie przedstawiono całościowego oglądu jego aktywności twórczej. Nie powstało też żadne opracowanie monograficzne.

Twórczość Kochanowskiego spotkał los większości myślicieli polskich z początku XX wieku, których nazwiska pozostały w cieniu wielkich postaci tamtego okresu, takich jak choćby Stanisław Przybyszewski, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Stanisław Brzozowski.

Sformułowany przez Czesława Głombika postulat badawczy i metodologiczny, aby w rozpoznawaniu polskiej tradycji filozoficznej odejść od „znanego modelu studiów nad wybranymi i tylko pierwszoplanowymi postaciami”⁴, a skoncentrować uwagę badawczą na tych twórcach, interpretatorach, dzięki którym możliwe będzie lepsze zrozumienie danego fragmentu myśli polskiej, jest w odniesieniu do tego myśliciela jak najbardziej trafny. Bo przecież warto — jak pisał Włodzimierz Tyburski — sięgać do zapomnianych faktów naszej intelektualnej historii, utworów może z drugiego czy trzeciego planu, aby poznać utrwalone w nich myślenie filozoficzne danego

³ Spośród pozycji poświęconych poglądom J.K. Kochanowskiego należy wymienić wspomniany już artykuł J. Mikułowskiego-Pomorskiego, zamieszczony w *Szkicach socjologii polskiej...*, s. 189—209; o Kochanowskim pisał także: F. Bujak: *Jana K. Kochanowskiego psychologia narodów*. W: Idem: *Studia historyczne i społeczne*. Lwów 1924; S. Borzym: *Gra jednostki z tłumem*. W: Idem: *Filozofia polska 1900—1950*. Wrocław 1991, s. 81—82; A. Walicki: *Filozoficzna problematyka w socjologii na tle ideologii politycznych i prądów umysłowych epoki*. W: *Zarys dziejów filozofii polskiej 1815—1918*. Red. A. Walicki. Warszawa 1983, s. 387—390; S. Radliński: *Filozofia dziejów Jana Karola Kochanowskiego*. W: *Z dziejów filozofii polskiej dwudziestego wieku. Myśl nieznaną, mało znaną i znaną*. Red. L. Gawor. Lublin 1992, s. 33—41; J. Kaczyński: *Koncepcja człowieka i historii w pismach J.K. Kochanowskiego*. W: Idem: *Studia z historii idei w Polsce. (Edward Abramowski i Jan Karol Kochanowski)*. Olsztyn 1989; L. Gawor: *Psychodzieje Jana Karola Kochanowskiego-Korwina a kryzys kultury europejskiej XIX i XX wieku*. W: L. Gawor, L. Zdybel: *Idee kryzysu kultury europejskiej w polskiej filozofii społecznej*. Lublin 1995, s. 65—89; L. Gawor: *Psychodzieje J.K. Kochanowskiego-Korwina*. W: Idem: *Katastrofizm w polskiej myśli społecznej i filozofii 1918—1939*. Lublin 1999, s. 154—164; G. Szumera: *Teoria narodu według Jana Karola Kochanowskiego*. W: „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”. T. 52. Warszawa 2007, s. 251—270.

⁴ C. Głombik: *Zapomniani krytycy, nieznanymi filozofowie. Rzecz o Aleksandrze Tyszyńskim i Janie Adamskim*. Lublin 1988, s. 7.

okresu w całym bogactwie, aby pozyskać wiedzę na temat charakteru przeobrażeń zachodzących w świadomości rodzimych środowisk intelektualnych⁵. Analiza pism Kochanowskiego pozwala na odnalezienie wielu ciekawych i wartościowych wątków zawartych w myśli tego autora. Można do nich zaliczyć — za Stanisławem Borzymem — choćby to, że „Kochanowski pierwszy w piśmiennictwie polskim unaoczniał potężną rolę demagogii w grze z tłumem, podejmowanej przez jednostki”⁶. Ale są i inne godne uwagi wątki teoretyczne w pismach Kochanowskiego, co też będą starała się ukazać. Nie ulega również wątpliwości, że mimo głosów krytycznych, jakie skierowano wobec twórczości tego myśliciela⁷, należy przyznać, że śmiało głosił prymat jednostki, co w nauce polskiej w tym okresie zdarzało się rzadko.

Poglądy, które głosił Kochanowski, w wielu wypadkach nie należą do nowych, wypowiedziano je już wcześniej. Dlatego zwróciłam uwagę na zależność niektórych myśli autora *Ech prawniku...* od poglądów innych myślicieli, ale skupiłam się nie tylko na poszukiwaniu prawdopodobnej inspiracji dla myśli Kochanowskiego, lecz także na tym, aby ukazać równorzędność kwestii poruszanych w dziełach polskiego myśliciela i jemu współczesnych.

W epoce pozytywizmu kierunkiem dominującym w socjologii stał się naturalistyczny ewolucjonizm, którego głównym reprezentantem był Herbert Spencer. Dopiero w epoce postpozytywistycznej doszło do zerwania z teorią ewolucjonistyczną. Koncepcji ciągłej postępowej ewolucji zaczęto przeciwstawiać wizję ewolucji przerywanej katastrofami oraz ideę rozwoju cyklicznego. Podważono ewolucjonistyczny dogmat o jednokierunkowości rozwoju. Należy podkreślić, że krytyka ewolucjonizmu nie szła w parze z odrzuceniem stanowiska naturalistycznego. Często bywało wręcz odwrotnie: przeciwstawiano się ewolucjonizmowi w celu mocniejszego zaakcentowania tego, co powtarzalne w przyrodzie, a nie po to, aby przeciwstawiać nauki społeczne naukom przyrodniczym; odchodząc od biologicznej ewolucji gatunków, zwracano się ku socjologizmowi, psychologizmowi. Tendencja antyredukcyjna, właściwa socjologizmowi, nie zawsze łączyła się z opozycją wobec naturalizmu, gdyż z jednej

⁵ Zob. W. Tyburski: *Filozofia polska przełomu XIX i XX wieku. Zapomniani twórcy*. Toruń 1977, s. 6.

⁶ S. Borzym: *Gra jednostek z tłumem*. W: Idem: *Filozofia polska...*, s. 82.

⁷ Krytycznie do pomysłów J.K. Kochanowskiego ustosunkował się F. Bujak w *Studiach historycznych i społecznych* oraz W. Dunin [recenzja]: J.K. Kochanowski: *Echa prawniku*. „Biblioteka Warszawska” 1910, T. 3, z. 1.

strony głoszone tezę o swoistym, nieredukowalnym charakterze zjawisk społecznych, a z drugiej — akceptowano założenia naturalizmu. Psychologizm, będąc orientacją nader zróżnicowaną, można w najprostszy sposób scharakteryzować — za Jerzym Szackim — jako taki sposób myślenia, który przyjmuje „za punkt wyjścia psychiczne cechy jednostki, czyni z nich zmienne, po czym stara się zinterpretować zjawiska społeczne jako ich przejawy lub zjawiska społeczne”⁸.

Myśl Kochanowskiego wykazuje wiele wspólnych cech z założeniami zarówno psychologizmu, jak i socjologizmu, choć ten pierwszy na pewno był mu bliższy. Można natrafić w dorobku tego myśliciela na wątki, których inspiracją była Gustava Le Bona refleksja nad tłumem, Lestera F. Warda⁹ teoria podboju, Karla Lamprechta psychologizm historyczny, Ludwika Gumplowicza naturalizm i teoria konfliktu.

Światopogląd Kochanowskiego, uwikłany w analizy i rozważania historyczne, stanowi ważny wkład w rozwój polskiej historiozofii, mającej zabarwienie wyraźnie pesymistyczne, a także w dzieje neoromantyzmu przełomu wieków. Poglądy Kochanowskiego mają naturalistyczny charakter; jego zdaniem, na kształt życia społecznego wywierają wpływ prawa przyrody.

Niniejsza praca stanowi próbę rekonstrukcji i analizy głównych poglądów Kochanowskiego dotyczących filozofii dziejów. Nie mogłam jednak pominąć kwestii związanych z psychologią narodów, psychologią tłumy, historiografią, bez których myśli Kochanowskiego byłyby trudne do uchwycenia. Szło mi szczególnie o to, aby ukazać styl myślenia historiozofa, strukturę jego poglądów, postawę wobec

⁸ Por. P.A. Sorokin: *Contemporary Sociological Theories*. New York 1964, s. 600. Cyt. za: J. Szacki: *Historia myśli socjologicznej*. T. 1. Warszawa 1983, s. 351.

⁹ Według Leszka Gawora w historiozofii Kochanowskiego znajdują się wątki inspirowane L.W. Warda teorią podboju. Faktem jest, że Kochanowski poznał Warda na Międzynarodowym Kongresie Socjologicznym w Londynie 1906 roku, gdzie ten amerykański socjolog prezentował (spełniając prośbę L. Gumplowicza) pracę Kochanowskiego *Tłum i jego przewodcy*. (Na potrzeby kongresu Kochanowski skrócił swą pracę i zaprezentowana ona została pod tytułem *La foule et les meneurs*.) Stąd można wnioskować, że dopiero wówczas doszło do poznania Kochanowskiego z Wardem, a w późniejszym okresie polski historyk mógł zapoznać się z jego poglądami, do których nawiązywał w następnych pracach, aczkolwiek w przedmowie do pracy *Tłum i jego przewodcy* Kochanowski wymienia tytuły głównych prac Warda. O czerpaniu inspiracji przez Kochanowskiego z myśli tego znakomitego uczonego mówi się co prawda wśród historiozofów. Sądzę jednak, że należy być ostrożnym w formowaniu tak jednoznacznej wypowiedzi.

świata, właściwy mu system wartości. Interpretując poglądy Kochanowskiego, analizowałam ich rozwój w miarę upływu lat. Odmienne bowiem było ujęcie tych samych problemów w różnych okresach twórczości polskiego historiozofa.

Język prac Kochanowskiego jest dość trudny, można nawet powiedzieć, że autor wzorował się na pracach polskich modernistów. Sam Ludwik Gumpłowicz twierdził, że był to styl „trochę ciężki do zrozumienia”¹⁰, a Kazimierz Hartleb określił go jako wpadający w ton patetyczny i w symbolizm¹¹. Pisma Kochanowskiego nie są łatwe i nie dają się jednoznacznie naukowo określić, ponieważ jego myśl ewoluowała. Rozległa erudycja pozwoliła mu na sformułowanie szeregu tez, jakby intuicyjnie przezeń wyczuwanych, ale nierozwiniętych w pełną i rozbudowaną teorię.

Stanisław Ossowski pisał: „Zmieniają się oceny i hierarchie. Pewne dzieła stają się w pewnym okresie niezrozumiałe i nawet zapomniane, aby później wynurzyć w tym większej świetności. Ale o ich aktualnej świetności nie decyduje chronologia”¹². Słowa te jak najbardziej korespondują z twórczością Kochanowskiego. Jana Karola Kochanowskiego należy zaliczyć do tych autorów, którzy poruszali ważką problematykę zakresu filozofii społecznej i zachowali trzeźwe spojrzenie na zachodzące zmiany.

Dopełniając niezbędnych wymogów wprowadzenia, poinformuję w tym miejscu czytelnika pokrótce o treści poszczególnych części.

W rozdziale pierwszym przybliżyłam poglądy Kochanowskiego dotyczące metodologii historiografii. Poprzedziłam je omówieniem głównych tendencji metodologicznych w historii przełomu XIX i XX wieku. Autor *Ech prawnika...* w poszukiwaniu metody wyjaśniania dziejów zwrócił się ku psychologii. Uważał, że historycy powinni zajmować się psychiką człowieka i psychiką narodów, stanowiącymi główne źródło faktów dziejowych. W kwestii metodologicznej był zwolennikiem psychologizmu.

Kochanowski włączył się do dyskusji nad przeszłością Polski i tę sferę jego poglądów można zaliczyć do nurtu apologetycznych rozważań. Myśl Kochanowskiego ma określone miejsce na mapie politycznych i światopoglądowych dywagacji. Poglądy myśliciela starałam się ukazać przez pryzmat sporów ideologicznych na temat

¹⁰ A. Gieysztor: *Kochanowski Jan Karol*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 13. Red. E. Rostworowski. Wrocław 1967—1968, s. 191.

¹¹ K. Hartleb: *Kronika literacka*. W: „Przewodnik Naukowy i Literacki”. R. 38. Lwów 1910, s. 861.

¹² S. Ossowski: *O osobliwościach nauk społecznych*. Warszawa 1983, s. 140.

upadku Polski, jakie toczyły się w kręgach Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego i w innych ugrupowaniach.

W rozdziale drugim przedstawiam poglądy społeczne Kochanowskiego. Myśliciel ten był zwolennikiem elitaryzmu. To teoria elit i tłumu warta jest szczególnego wyróżnienia w jego twórczości. Kochanowski ciekawie ujął rolę jednostek wybitnych w czasach rewolucji. Na uwagę zasługuje jego charakterystyka stosunku przywódców do tłumu. Filozof ten jako jeden z pierwszych w polskim piśmiennictwie oparł swe rozważania na psychologii tłumów, ale też wniósł do tego nurtu nowe myśli. Kochanowskiego teorię elit starałam się ukazać na tle innych koncepcji podejmujących tę samą problematykę. Poglądy myśliciela nie ukształtowały się w warunkach intelektualnej próżni, niektóre aspekty jego myślenia można odnieść do koncepcji wcześniejszych, co też w pracy będę starała się wykazać.

Przedmiotem rozdziału trzeciego jest zagadnienie narodu oraz problematyki narodowej w ujęciu J.K. Kochanowskiego. Motyw przewodni tego rozdziału stanowi rekonstrukcja jego poglądów w nawiązaniu do psychologii narodów. Myśliciel ten pojmował naród jako wspólnotę duchową. Kochanowskiego interesowała kwestia różnic psychicznych między narodami. Uważał, że każdy naród reprezentuje swoisty typ psychiczny, który wpływa na jego dzieje, kulturę. Nakreślony przez Kochanowskiego portret psychologiczny Polaków wart jest przypomnienia choćby dlatego, że bogatszą czyni refleksję nad naszą tożsamością narodową. Kochanowskiego koncepcję narodu można włączyć do nurtu neoromantycznego.

W celu ukazania całokształtu poglądów Kochanowskiego w rozdziale czwartym analizie poddałam problem kryzysu cywilizacji. Przedstawienie jego propozycji na tle innych koncepcji podejmujących to zagadnienie pozwoli na uwypuklenie tych elementów, które stanowią oryginalny wkład polskiego historiozofa w refleksję nad kryzysem cywilizacji. Kochanowski, poszukując dróg wyjścia z kryzysu, pokładał nadzieję w chrześcijaństwie. Uważał, że ocalić współczesną cywilizację może tylko zwrot ku ideałom chrześcijańskim.

Oddzielny fragment pracy stanowią *Refleksje końcowe*, które niniejszą rozprawę zamykają. Podejmuję w nich próbę oceny poglądów Kochanowskiego.

Indeks nazw osobowych

- Abramowski Edward 8, 51, 98, 109, 110, 120, 168, 176, 239, 249, 271
Adamski Jan 8, 270
Andrzejewski Bolesław 70, 172, 267, 270
Andrzejewski Stanisław L. 96, 274
Appel Karol 263
Arouet François-Marie 34, 62
Askenazy Szymon 28, 263, 273
Augustyn św. 61, 258
Aureliusz Marek 61, 267
- Balicki Tadeusz 146, 147, 267
Balicki Zygmunt 31, 138, 139, 146, 168, 177, 254, 255, 267
Bańka Józef 208, 221, 236, 267, 268
Barker Ernest 147, 267
Barnes Harry Elmer 127
Bartnik Czesław Stanisław 56, 98, 155, 161, 162, 168, 170, 182, 229, 230, 267
Bartyzel Jacek 89
Barycz Henryk 15, 267
Bauman Zygmunt 89
Bednarek Stefan 135, 178, 179, 231, 267, 269
Berent Wacław 80, 86, 267
Bergson Henri 22, 64, 215, 240, 267, 268
Biegański Władysław 252
Bierdiajew Mikołaj 234, 268
- Bierzanek Remigiusz 268
Błachnio Jan Ryszard 30, 268
Bobrzyński Michał 45, 268
Bocheński Aleksander 170, 268
Bocheński Józef Maria 180, 268
Bodin Jean 55, 268
Bokszczanin Maria 15, 276
Borzym Stanisław 8, 9, 98, 103, 117, 156, 215, 268, 277
Borg Eliza 78, 269
Boy-Żeleński Tadeusz 55, 275
Braudel Fernand 65, 135, 268
Brozi Krzysztof Jarosław 108, 268
Brzeski Tadeusz 179
Brzozowski Stanisław 7, 8, 33, 75, 126, 166, 174, 175, 187, 224, 225, 249, 268, 273
Bujak Franciszek 8, 9, 39, 40, 51, 53, 85, 179, 268
Bukowska Sonia 235, 236, 268
Burakowski Stanisław 102, 268
Burckhardt Jakub 16, 273
Buszczyński Stefan 29, 30, 37, 268
Bystroń Jan Stanisław 38, 139, 147, 177, 178, 244, 250, 268, 269
- Canetti Elias 77, 78, 114, 269
Carlyle Thomas 27, 96
Caro Jakob 14
Chalaśiński Józef 45, 133, 134, 147, 261, 269, 274

- Chałubiński Tytus 263
 Chmielowski Piotr 28, 273
 Chołoniewski Antoni 37, 38, 170, 174,
 181, 269
 Chopin 189, 276
 Chrobak Tadeusz 148, 278
 Chrzanowski Ignacy 15, 38, 179, 242,
 269
 Chwistek Leon 32, 201, 204, 229, 269
 Cichowicz Stanisław 92, 269
 Cieszkowski August 42, 97—99, 174,
 269, 277
 Condorcet Nicolas Jean Antoine 62
 Croce Benedetto 17
 Cybulski Napoleon 117, 269
 Czarnecki Zdzisław Jerzy 61, 269
 Czarnowski Stefan 220
 Czermiński Julian 135
- Dalajlama 197, 198, 269
 Danilewski Mikołaj 129
 Daszkowski Zbigniew 49
 Dawson Christopher 230, 231, 269
 Dąbrowski Kazimierz 179
 Dekker Edward 208
 Dębicki Zdzisław 155, 269
 Dilthey Wilhelm 17, 18, 25, 64, 239—
 241, 273
 Długosz Jan 179
 Dmowski Roman 31, 155, 189, 269
 Dobrowolska Monika 90, 272, 275
 Drozdowski Marian 257, 275
 Dunin Waław 9, 269
 Dzieduszycki Wojciech 156, 188, 269
- Ellwood Charles A. 255
 Elzenberg Henryk 72, 80, 144, 269
- Fichte Johann Gottlieb 62, 169, 269
 Floryńska Halina 142, 173, 174, 269
 Fouillée Alfred 139, 140, 269
 Freud Sigmund 251, 252, 270
 Fromm Erich 196, 270
- Galecki Jerzy 55, 169, 271
 Garlicki Andrzej 40, 270
 Gawor Leszek 8, 10, 34, 54, 59, 103,
 105, 113, 118, 173, 192, 217, 270, 271,
 276
- Gella Aleksander 243, 245, 247, 270
 Gellner Ernest 177, 178, 270
 Geremek Bronisław 65, 135, 268
 Giddings Franklin Henry 255
 Gierymski Aleksander 30, 279
 Gieysztor Aleksander 11, 14, 42, 50,
 249, 262, 270
 Glinczanka Agnieszka 274
 Głombik Czesław 8, 220, 230, 233,
 259, 270
 Goćkowski Janusz 173, 269
 Gorski Stefan 68, 82, 270
 Górniak-Kocikowska Krystyna 70, 270
 Górski Artur 36, 37, 157, 161, 174,
 175, 188, 189, 204, 270
 Grabmann Martin 230, 270
 Grabowski Ignacy 67, 270
 Grabski Stanisław 110—113, 120, 270
 Grünhagen Colmar 14
 Gumpłowicz Ludwik 7, 10, 11, 19, 22,
 96, 223, 241—251, 270—272, 276
- Handelsman Marcelli 22
 Hartleb Kazimierz 11, 271
 Hegel Georg Wilhelm Fredrich 62,
 63, 160, 169, 241, 271
 Heraklit 89
 Herder Johann Gottfried 55, 62, 169,
 271
 Hertz Aleksander 147, 167
 Hertz Paweł 170, 273
 Hobbes Thomas 72
 Hochfeldowa Anna 244, 276, 277
 Hoene-Wroński Józef Maria 170, 176
 Hołówka Teresa 178, 270
- Jabłonowski Władysław 186, 187,
 271
 Jadacki Jacek Juliusz 32, 271
 Jakubowicz Jan 64, 273, 278
 Jakubowski Marek N. 16, 48, 49, 171,
 271, 277
 Jaroń Józef 148, 152, 180, 271
 Jaroszewicz Józef 220, 270
 Jaspers Karl 70, 270
 Jastrzębska Grażyna 185, 192, 271
 Jedynak Stanisław 31, 73, 80, 83,
 136, 168, 173, 259, 270, 271
 Jellenta Cezary 83, 275

- Jeske-Choiński Teodor 186, 271
Justyński Janusz 89, 271
- Kaczocha Włodzimierz 226, 271
Kaczyński Jan 8, 50, 51, 98, 176, 239, 271
Kamieniecka Maria 262
Kamieniecki Witold 85, 182, 242, 264, 265, 271
Kamiński Henryk 167
Kant Immanuel 63, 271
Kaprocki Bolesław 86, 274
Karłowski Jan 196, 270
Kazimierz Wielki 14
Keller Józef 231, 271
Kepiński Antoni 179, 271
Kętrzyński Stanisław 17, 48, 271, 276
Kleiner Juliusz 164, 172, 272
Kłoskowska Antonina 136, 149, 179, 182, 244, 272, 277
Kochanowski Jan Karol *passim*
Kodisowa Józefa 24, 25, 272, 274
Kojder Andrzej 90, 272
Kołakowski Andrzej 131, 210, 223, 273, 277
Komornicka Maria 83, 275
Koneczny Feliks 46, 49, 114, 143—145, 149, 155, 160, 162, 181, 217, 221, 232, 235—237, 268, 273, 276, 277
Konopczyński Władysław 263, 273
Kopeć Izabela 227, 273
Korzon Tadeusz 28, 29, 263, 273
Kozieł Adam 198, 269
Kozłowski Władysław Mieczysław 64, 276
König Edmund 126, 273
Kraśniński Zygmunt 170, 273, 275
Krasnodębski Zdzisław 61, 62, 273
Krasnowolski Antoni 126, 273
Kraushar Aleksander 242, 243, 273
Kroeber Alfred Louis 83, 84, 273
Krońska Irena 63, 271
Kroński Tadeusz 63, 271
Król Marcin 199, 278
Krzemień-Ojak Sław 64, 273
Krzywicki Ludwik 28, 139, 140, 263, 273
Kuderowicz Zbigniew 16, 18, 63, 76, 173, 192, 233, 240, 273
- Kurczewska Joanna 129, 167, 250, 273
Kurlandzka Amelia 86, 275
Kurnatowski Jerzy 80, 140, 195, 205, 273
Kutrzeba Stanisław 40
Kwilecki Andrzej 150, 242, 273
- Lamprecht Karl 10, 18—21, 28, 277
Landman Adam 271
Lazarus Moritz 126, 139
Le Bon Gustave 10, 71, 82, 86—88, 127—129, 133, 135, 137, 139, 140, 197, 247, 251, 255, 262, 274
Legowicz Jan 61
Lewandowski Edmund 179
Limanowski Bolesław 129, 145, 273, 274
Lippert Juliusz 18, 21, 28
Litwin Jakub 64, 185, 271, 273
Lityński Adam 220
Lutosławski Wincenty 80, 81, 123, 141, 142, 146, 153, 167, 170, 174, 176, 188, 252, 274
- Łaguna Stanisław 14, 263, 272
Lempicki Zygmunt 80, 274
Łepkowski Józef 14
Łepkowski Tadeusz 149, 274
Łoziński Bronisław 81, 82, 274
Łoziński Jerzy 131, 277
Ł-ski E. 96, 274
Łukasiewicz Małgorzata 69, 196, 276
Łysiak-Konopacka Maria 263, 274
- Machiavelli Niccolo 92, 95, 96
Mahrburg Adam 25, 28, 273, 274
Majewski Erazm 79, 80, 131, 137, 163, 177, 223, 274, 278
Majka Józef 86, 274
Małuszyński M. 41
Mandeville Bernard 73, 274
Manteuffel Tadeusz 41, 262, 264, 274
Maritain Jacques 230, 233, 270, 274
Marks Karl 27
Massonius Marian Piotr 125, 278
Maternicki Jerzy 18, 19, 31, 33, 36, 41, 274
Mauriac Francois 227

- McDougall William 133, 134, 147, 255, 269, 274
Michels Robert 96, 121, 251, 274
Miciński Tadeusz 146, 224, 275
Mickiewicz Adam 35, 161, 170—172, 270, 275
Miedziński Ziemowit 170, 275
Mikulowski-Pomorski Jerzy 7, 8, 42, 81, 82, 275
Mill John Stuart 86, 275
Młynarski Feliks 102, 103, 249, 268, 275
Monteskusz — zob. Montesquieu
Charles-Louis de Secondat
Montesquieu Charles-Louis de Secondat 55, 275
Moszczeńska M. 41
- Nałkowski Wacław 82, 83, 186, 263, 275
Naruszewicz Adam 17, 276
Natkowska Monika 264, 275
Nehring Władysław 14
Newman John Henry 252
Nietzsche Fryderyk 16, 57, 64, 68, 74, 76, 108, 187, 188, 189, 224, 240, 251, 257, 273, 275, 276, 279
Niklewicz Piotr 92, 217, 275
Norwid Cyprian Kamil 130
Nowacki Józef 220, 270
Nowakowska Elżbieta 21, 256, 275
Nowicka B. 41
- Ochorowicz Julian 71, 128, 147, 197, 274, 275
Ortega y Gasset José 92—95, 217, 218, 219, 269, 275
Orzeszkowa Eliza 29, 56, 278
Ossowski Stanisław 11, 275
Ostaszewski Jan 96, 274
Ostwald Wilhelm 252
Osypiuk Urszula 191, 275
- Pacholski Maksymilian 217, 275
Padoł Roman 173, 275
Palacz Ryszard 89, 275
Pałucki Władysław 41
Pannenkowa Irena 147, 267
- Pareto Vilfred 90, 91, 92, 275, 277
Pascal Blaise 251
Pastuszka Józef 190, 191, 231, 233, 275
Pawiński Adolf 13
Pechnik Aleksander 51, 276
Peretiatkowicz Antoni 262, 276
Pieróg Stanisław 261, 276, 278
Piłsudski Józef 182, 264
Pinter Siotto 96
Piotrowski T. 41
Platon 81, 85, 89, 276
Popławski Jan Ludwik 31
Posner Stanisław 244, 263, 270, 276
Postman Neil 195, 276
Potocki Józef Karol 82—84, 254, 276
Prokopiuk Jerzy 270
Prus Bolesław 263
Przesmycki-Miriam Zenon 86, 185, 186, 202, 206, 276
Przybyłowska Maria 78, 269
Przybyszewski Stanisław 34—36, 38, 167, 174, 189, 224, 276
Pucek Zbigniew 217, 276
- Radliński Sławomir 8, 59, 276
Reiter Marian 61, 267
Reutt Marian 234, 268
Rickert Heinrich 17, 18
Rogalski Aleksander 195, 227, 276
Romanowski Henryk 71, 80, 212, 226, 229, 276
Rostworowski Emanuel 11, 14, 249, 262, 270, 276
Rousseau Jean Jacques 222
Rozpędowska Magdalena 90, 272, 275
Rubczyński Witold 48, 230, 276
Ruskin Johan 200, 215
Rzepecki Karol 276
Rzepecki Tadeusz 276
- Savorgnan Franco 7, 96
Serejski Marian H. 17, 20, 22, 29, 48, 220, 246, 271, 276, 277
Sienkiewicz Henryk 15, 263, 276
Sighele Scipio 69, 82, 247, 255
Simmel Georg 17, 64, 69, 82, 90, 107, 108, 196, 251, 276

- Skarga Barbara 129, 244, 250, 251, 273, 276, 277
Skoczyński Jan 119, 221, 232, 259, 270, 276, 277
Skolimowski Henryk 182, 277
Słowacki Juliusz 35, 172, 174, 176, 189, 269, 270
Smoleński Władysław 48
Smolka Stanisław 14, 48
Sobeski Michał 262
Sobieski Wacław 18—20, 22, 29, 30, 277
Sojka Marek 174, 277
Sokołowski Marian 14
Sokrates 227, 258, 259,
Sorel Georges 89
Sorokin Pitrim A. 10, 65, 110, 277
Sowa Kazimierz Zbigniew 7, 42, 81, 275
Speina Jerzy 192, 277
Spencer Herbert 9, 254
Spengler Oswald 64, 65, 131, 210, 217, 223, 273, 277
Stachniuk Jan 232, 277
Stachowski Zbigniew 148, 278
Staff Leopold 240, 275
Staszic Stanisław 49, 277
Stefaniuk Małgorzata 91, 277
Steinthal Heymann 126, 139
Stern Bernhard J. 247
Studencki Stanisław 181, 277
Suchodolski Bogdan 49, 147, 179, 180, 277
Supiński Józef 167, 244, 273, 277
Symotiuk Stefan 49, 191, 275, 277
Szacka Barbara 72, 279
Szacki Jerzy 10, 17, 87, 92, 102, 110, 126, 147, 185, 222, 244, 251, 252, 254, 262, 268, 277
Szahaj Andrzej 48, 277
SzczaWiński Paweł 41, 268
SzczePanowski Stanisław 26, 135, 156, 167, 170, 172, 174, 188, 268, 277
SzczePański Jan 127, 179, 244, 277, 278
Szelągowski Adam 36, 46, 47, 200, 278
Szerer Mieczysław 144, 147, 262, 278
Szlachta Bogdan 89, 277
Szmyd Jan 147, 148, 155, 230, 278
Szotek Barbara 125, 278
Sztompka Piotr 84, 273
Szumera Grażyna 8, 177, 278
Szydłowski Piotr 220, 226, 278
Szymański Antoni 232, 278
Śródka Andrzej 14, 41, 262, 268, 278
Tacyt 179
Taine Hyppolyte Adolphe 28, 29, 56, 278
Tanalska-Duleba Anna 195, 276
Tarde Gabriel 43, 82, 254
Tarnowski Stanisław 14, 15
Tatarkiewicz Władysław 220, 278
Teodorowicz Józef 235, 278
Tobor Zygmunt 220, 270
Tocqueville Alexis de 102, 199, 278
Topolski Jerzy 17, 20, 21, 275, 278
Toynbee Arnold 56
Truchlińska Bogumiła 107, 278
Turgot Anne Robert 62
Tyburski Włodzimierz 8, 9, 195, 278
Tymieniecki Kazimierz 253, 278
Tyszkiewicz Leon 220, 270
Tyszyński Aleksander 8, 270
Ujejski Józef 261, 278
Ulanowski Bolesław 14
Vico Giambattista 63, 64, 273, 278
Voltaire — zob. Arouet François-Marie
Walicki Andrzej 8, 59, 121, 142, 171, 173, 248, 251, 255, 269, 277, 278
Wapiński Roman 31, 278
Ward Lester F. 10, 96, 242—244, 247, 251, 270
Wasilewski Zygmunt 140, 162, 165, 166, 279
Wąsik Wiktor 279
Weber Max 17
Weiss Tomasz 74, 169, 171, 187, 188, 279
Wiatr Jerzy 147, 179, 279
Wieczorek Krzysztof 74, 279

- Wierzbicka Maria 21, 279
Wierzbicki Andrzej 38, 134, 172,
181—183, 279
Wilson Edward O. 72, 279
Winclawski Włodzimierz 14, 252, 262,
277
Windelband Wilhelm 18
Winiarski Leon 65, 120, 121
Witkiewicz Stanisław 30, 279
Witkiewicz Stanisław Ignacy 8, 33,
44, 46, 104—107, 120, 121, 131, 175,
192, 200, 217, 270, 277, 279
Witwicki Władysław 81, 276
Worms René 242
Woźniakowski Henryk 92, 217, 275
Wójcik Stanisław 42, 180, 279
Wundt Wilhelm 81, 125—127, 261,
273, 278
Wyka Kazimierz 176, 279
Zachariasz Andrzej Lech 49, 62, 64,
275, 277, 279
Zakrzewski S. 18
Zakrzewski Wincenty 14
Zdybel Lech 8, 31, 34, 59, 270, 279
Zdziechowski Marian 46, 47, 76, 99,
105, 117—121, 154, 188, 189, 190,
201, 215, 217, 234, 270, 277, 279
Zieleńczyk Adam 129, 260, 261, 279
Zieliński Tadeusz 149, 150, 279
Zinserling Anna 90, 272, 275
Złotnicki Antoni 68, 279
Znamierowski Czesław 120
Znaniński Florian 64, 110, 117, 120,
121, 147, 195, 196, 198, 204, 217,
240, 253, 267, 275, 276, 280
Żyromski Marek 89, 280
Żuk Anna 73, 271

Grażyna Szumera

Geschichtsphilosophische Idee und die Sozialphilosophie von Jan Karol Kochanowski

Zusammenfassung

Das Buch ist eine Monografie deren Ziel ist, die Ansichten des kaum bekannten polnischen Philosophen Jan Karol Kochanowski näher zu bestimmen. Kochanowski befasste sich mit geschichtsphilosophischen und sozialphilosophischen Problemen und interessierte sich besonders für die Wechselbeziehung zwischen dem Individuum und der Menge. Die Antithese: Individuum — Menge sollte, seiner Meinung nach, den die menschliche Geschichte bildenden Mechanismus veranschaulichen. Der Geschichtsphilosoph hielt das Individuum und die Menge für gleichberechtigte Quellen der historischen Dynamik — jeder Phase der sozialen „Gleichheit“ folgt eine Phase der „Ungleichheit“. Kochanowski interessierte sich auch für die Krise der gegenwärtigen Zivilisation. In der Suche nach der Methode der Krisenüberwindung setzte er seine Hoffnungen aufs Christentum. Er glaubte zwar, dass es nur dank christlichen Ideen möglich war.

Die Ideen von Kochanowski haben viele Gemeinsamkeiten mit den Richtlinien des Psychologismus und Soziologismus, wobei die psychologistischen Ideen ihm bestimmt mehr vertraut waren. Kochanowski hat die Psychologie der Menge mit der Psychologie der Völker verbunden, was in polnischer Literatur bahnbrechend war. Er meinte, die Historiker sollten sich um menschliche Psyche und um die Psyche der Völker kümmern, denn es sei die Hauptquelle aller historischen Ereignisse. Seiner Meinung nach lassen sich alle sozialen Prozesse in Bezug auf menschliche Psyche klären. Im Bereich der Methodologie war Kochanowski auch Anhänger des Psychologismus.

Kochanowski verbreitete den Elitismus. Die Elitentheorie und die Mengentheorie sind in seinen Werken besonders beachtenswert; darunter die Wechselbeziehung zwischen einem Führer und einer Menge, oder die psychischen Unterschiede zwischen den einzelnen Völkern. Seiner Meinung nach vertritt jedes Volk einen spezifischen psychischen Typ, der seine Geschichte und Kultur beeinflusst. Damit schaltete sich Kochanowski in die Diskussion über die Vergangenheit Polens ein, und seine Ansichten dürfen apologetisch genannt werden.

Kochanowskis Philosophie ist durch verschiedenartige zu Beginn des 20. Jhs entwickelte ideologische Strömungen beeinflusst, so dass sie von der Verfasserin des vorliegenden Buches mit den Ansichten der anderen zeitgenössischen Philosophen verglichen wurde.

Grażyna Szumera

A historiosophical thought and social philosophy
by Jan Karol Kochanowski

Summary

The book constitutes a monograph bringing closer the viewpoints of Jan Karol Kochanowski, a little-known Polish thinker. The issues Kochanowski dealt with were concerned with historiosophy and social philosophy. He was particularly interested in the individual-mass relationship. The introduction of the individual-mass antithesis enabled Kochanowski to show the mechanism shaping the human history. A historiosopher treats an individual and mass as equal sources of the historical dynamics — after each period of social “equality” there is a period of “inequality”. Kochanowski was also interested in the issue of the crisis of contemporary civilization. Searching for the way out of the crisis, he hoped in Christianity claiming that it is only the turn to Christian ideals that can save the contemporary civilization.

Kochanowski’s thought has many features in common with the assumptions of both psychologism and sociologism, though the former must have been closer to him. His viewpoints reflect a combination of the psychology of the crowd with that of nations, which in the Polish works, was a novelty perspective. Kochanowski thought that historians should regard the human and national psyche as the main source of historical facts. According to him, social processes can be explained referring to the individual psyche. Methodologically speaking, he was in favour of psychologism.

Kochanowski preached elitism. This is a theory of elites and crowd which should be emphasized in his writings. He also described the role of outstanding individuals during the revolution in an interesting way. What needs to be paid attention to is his characteristic of the leaders’ attitude to the crowd. Kochanowski, as one of the first in the Polish works, based his considerations on the psychology of crowds. He also touched upon the issue of the nation that was really important for Poles. He was interested in the issue of mental differences between nations and claimed that each nation represents a particular mental type which influences its history and culture. He entered into a discussion on the future of Poland and the very viewpoints can be ascribed to the trend of apologetic deliberations.

Kochanowski’s thought encompasses various ideal trends appearing at the beginning of the 20th century. That is why the work pays attention to the similarities of his thought and opinions expressed by other philosophers at that time.

Spis treści

Wprowadzenie.	7
Rozdział I	
Rozwój zainteresowań naukowych Kochanowskiego — od historii do historiozofii	13
Refleksja Kochanowskiego nad historią i jej problemami metodologicznymi	13
Apologetyka przeszłości Polski	29
Rozdział II	
Filozofia społeczna Kochanowskiego.	53
Opozycja jednostka — tłum	53
Uwagi o filozofii historii.	60
Gra jednostki z tłumem.	65
Elitaryzm w myśli Kochanowskiego na tle wybranych koncepcji elit.	85
Epoki dziejów ludzkości	97
Społeczne konsekwencje rewolucji.	108
Rozdział III	
Naród w myśli filozoficzno-społecznej Jana Karola Kochanowskiego.	125
Problematyka narodu na przełomie XIX i XX wieku. Prekursorzy psychologii narodów	125
Jana Karola Kochanowskiego neomesjanistyczna teoria narodu	130

Portrety psychologiczne narodów	165
Rozważania uzupełniające do problematyki narodu	167
Rozdział IV	
Kochanowski wobec kryzysu cywilizacji współczesnej	185
Symptomy kryzysu cywilizacji według Kochanowskiego	185
Relacja kultura — cywilizacja w myśli Kochanowskiego	219
Chrześcijaństwo a cywilizacja	223
Refleksje końcowe	239
Bibliografia	267
Indeks nazw osobowych	281
Summary	287
Zusammenfassung	288

Redaktor: Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki: Paulina Tomaszewska-Cieply
Portret filozofa — Barbara Konopka (grafika)
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Beata Klyta

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1895-0

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 18,25. Ark. wyd. 21,0.
Papier offset, kl. III, 90 g Cena 32,00 zł

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław